

AHLÂK-I ALÂÎ'DE AİLE AHLÂKI*

İbrahim TURAN**

Atıf/©: Turan, İbrahim, (2015). *Ahlâk-ı Alâî'de Aile Ahlakı*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 2, Aralık 2015, ss. 433-454

Özet: Tarihin en eski ve en temel kurumlarından birisi olan aile, biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün devamını sağladığı gibi, aynı zamanda psikolojik, ekonomik ve sosyal ilişkiler açısından bireyleri birbirine bağlayan önemli bir kurumdur.

Ancak bireye ve topluma kazandırdığı olumlu katkılara rağmen bazı dönemlerde aile kurumu yıpratılmaya çalışılmış, bu kurumun ahlaki değer aktarmındaki rolü ve önemi görmezden gelinmiştir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, geleneksel aile yapısındaki bozulmalar, ailenin eğitimle ilgili görevlerine olumsuz etki etmiştir. Neticede, yaşanan bu olumsuzluklar, ahlaki değerlerin çocuklara öğretilmesinde birincil faktör olan ailenin, görevini yerine getirmesini de bir şekilde engellemektedir. Bu nedenle de biz artık ailenin geçmişten günümüze kadar geçirdiği evrede üstlendiği fonksiyonlar ve spesifik olarak da aile ahlakı üzerinde yeniden düşünmek zorundayız.

İşte bu makalede, Kınalızâde Ali Çelebi tarafından 16. yüzyılda kaleme alınmış olan "Ahlâk-ı Alâî" adlı eser, aile ahlakı ve ailede verilen değerler açısından incelenecek, eserde ortaya konulan ilkeler ışığında günümüz ailesindeki mevcut sorunların çözümüne yönelik bazı önerileri getirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kınalızâde, Eğitim, Ahlak Eğitimi, Aile.

Makale Geliş Tarihi: 09.11.2015/ Makale Kabul Tarihi: 28.11.2015

* Bu makale, 31 Mayıs-2 Haziran 2012 tarihleri arasında Süleyman Demirel Üniversitesi tarafından düzenlenen Uluslararası Kınalızâde Ailesi Sempozyumunda sunulan tebliğin genişletilmiş şeklidir.

** Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fak. Din Eğitimi Anabilim Dalı, e-posta: i.turan@omu.edu.tr

Family Ethics in the Ahlāk-ı Alâî

Citation/©: Turan, İbrahim, (2015). *Family Ethics in the Ahlāk-ı Alâî*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 2, December 2015, pp. 433-454

Abstract: Family is one of the most important institutions through the history which is not only the basis of biological continuation of human beings but also source of psychological, social and economic supports for the individuals of the family unit. However, while family plays a great role acquiring positive values for the individual and society, in some periods, family institution is neglected and is not given importance to its educational aspects. Especially, since the second half of twentieth century, family life, has affected negatively in terms of educational role of family. At the end, all of these reasons have decreased families' responsibilities of educating their children's moral education. For this reason, we have to think the functions of family played great roles in the moral education of young generations from past to the present.

This article has two aims: Its first aim is to examine the book of Kınalızade which was written in the sixteenth century in terms of family ethics and moral values taught in the family. Its second aim is to make some suggestions for solving current problems in the family life in light of principles of the Book of Kınalızade.

Keywords: Kınalızâde, Education, Moral Education, Family.

I. GİRİŞ

Tarihin en eski ve en temel kurumlarından birisi olan aile, bidayetden beri gerek yapısı gerekse işleyişi bakımından önemli dönüşümler yaşasa da temel fonksiyonunu kaybetmeksizin varlığını devam ettirmiştir.

Aile, biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün devamını sağladığı gibi, aynı zamanda psikolojik, ekonomik ve sosyal ilişkiler açısından bireyleri birbirine bağlayan önemli bir kurumdur (Sayın, 1990: 2). Bu açıdan aile, kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasında, bireylerin psikolojik doyumlarının karşılanmasında ve sosyal ilişkilerde ilk adımların atılmasında çok önemli görevler icra etmektedir. Aile içi ilişkilerdeki düzen ve mükemmellik bireyler için önemli iken, bu ilişkilerdeki bozukluklar da bireylerin yaşantılarında çok önemli psikolojik ve patolojik sorunlara yol açabilmektedir. Bu nedenle ilişkilerin iyi tutulduğu bir aile bireyler için âdeta bir sığınak mahiyetindedir.

Aile kurumuna hayati bir önem kazandıran noktalardan birisi de hiç şüphesiz insanın eğitimidir. Nitekim insan, tabiatı gereği diğer varlıklardan farklı olarak daha uzun ve zor bir yetiştirme sürecini gerektirmektedir. Bu yetiştirme sürecinde biyolojik ihtiyaçlar aile tarafından karşılandığı gibi sosyal ve kültürel bir

ortamda yetişme ve bu ortama uyum sağlama noktasında öğrenme süreci de yine ilk olarak aile tarafından yerine getirilmektedir. Bunun yanında toplumsal bir varlık olarak bireyin, yaşadığı toplumdaki bazı değerleri öğrenmesi ve bunları içselleştirmesi de yine ailede öğrenilmektedir. Zira aile konusunda çalışma yapan uzmanların genel kabulü, çocukların beden ve ruh sağlığı açısından dengeli yetiştirilmesinde en ideal ortamın aile olduğu yönündedir

Ancak aile kurumunun bireye ve topluma kazandırdığı olumlu katkılara rağmen bazı dönemlerde bazen siyasal bazen ideolojik bazen de başka nedenlerle aile kurumu yıpratılmaya çalışılmış, ailenin ahlaki değer aktarımındaki rolü ve önemi görmezden gelinmiştir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, sanayileşmeye bağlı olarak iş yaşamındaki değişimler ve gerek kitle iletişim araçlarının olumsuz bir takım etkileri gerekse farklı sebeplerle geleneksel aile yapısındaki bozulmalar, ailenin genelde eğitim özelde de ahlak eğitimi ile ilgili görevlerine olumsuz etki etmiştir. Neticede, aile yaşamındaki bu olumsuzluklar, ahlaki değerlerin çocuklara öğretilmesinde birincil faktör olan ailenin, görevini yerine getirmesini de bir şekilde engellemektedir. Bu durum ise, başta aile kavramı olmak üzere bireysel ve toplumsal yaşama ilişkin temel değerlerden yoksun olarak toplumsal yaşama katılan bir kuşağın yetişmesine kapı aralamaktadır. Bu nedenle de biz artık ailenin geçmişten günümüze kadar geçirdiği evrede üstlendiği fonksiyonlar ve spesifik olarak da aile ahlakı üzerinde yeniden düşünmek zorundayız.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, ailenin en önemli fonksiyonlarından birisi kültürel mirası kuşaktan kuşağa aktarmaktır. İşte tam bu noktada tarihsel hafızamızı yoklayıp, geleneksel kültürümüz içinde ailenin fonksiyonunu ve ahlaki değerlerin öğretimindeki yerini bir kez daha dikkatle incelememiz, bizlere mevcut sorunlar karşısında bir çözüm önerisi sunabilir. Günümüzde ailede yaşanan sorunlara doğru çözümler üretebilmek için Osmanlı döneminde yazılan ve aile ahlakına ilişkin önemli referanslar sağlayan kitapların bu açıdan incelenmesi, günümüz aile yapısındaki problemlerin çözümüne katkı sağlayabilir.

Bu makalede, ilk olarak değerlerin öğretiminde ailenin rolü ve mevcut sorunlara kısaca temas edilecek, ardından Kınalızâde Ali Efendi tarafından 16. yüzyılda kaleme alınmış olan “Ahlâk-ı Alâî” adlı eser, Osmanlı dönemi aile ahlakı ve ailede verilen değerler açısından incelenecektir. Son olarak da ortaya çıkan sonuçlar ışığında günümüz ailesindeki mevcut sorunların çözümüne yönelik bazı önerileri getirilmeye çalışılacaktır. Burada Ahlâk-ı Alâî'nin seçilmesinin nedeni, eserin, kendisinden sonra yazılmış olan ve liselerde ders kitabı olarak okutulan ahlak kitaplarına da kaynaklık etmiş olmasıdır.

II. DEĞERLERİN ÖĞRETİMİNDE AİLENİN ÖNEMİ VE FONKSİYONLARI

Sosyolojik açıdan bakıldığında, ailenin makro ve mikro olmak üzere iki tür işlevi bulunmaktadır. Makro boyutunu, üreme yoluyla neslin, dolayısıyla toplumun devamının sağlanması ve kültürün kuşaktan kuşağa aktarılması oluştururken; çocuğun toplumsallaşmasını sağlayan eğitim işlevi, aile üyelerini her türlü tehlikeye karşı koruyan koruyuculuk işlevi, aile bireylerinin duygusal ihtiyaçlarını karşılayan psikolojik işlevi ve üyelerin maddi ihtiyaçlarının karşılandığı ekonomik işlevi de mikro boyutunu oluşturmaktadır (DPT, 2001: 17). Ailenin mikro boyuttaki işlevleri arasında yer alan eğitim işlevi ise son derece önemlidir. Zira din ve ahlak da dâhil olmak üzere çocuğun toplumsal hayata ilişkin değerleri ilk olarak öğrendiği yer ailedir. Bu nedenle çocuğun dünyasında ailenin çok önemli ve vazgeçilmez bir yeri vardır. Bu, büyük ölçüde ailenin çeşitli fonksiyonları üstlenmesinden kaynaklanmaktadır.

Bir eğitim kurumu olarak ailenin temel işlevlerinden birincisi, çocuğun sosyalleşmesini sağlamaktır. Aile içinde bireylerin çocuğa karşı tutum ve davranışları, onu sosyalleştirirken aynı zamanda ilk yaşantıların örülmesinde de büyük önem taşımaktadır (Aydın, 2005: 24-25). Modern öncesi dönemde boş zamanların değerlendirilmesi aile içinde olmakta idi. Ancak günümüzde artık çocukların boş zamanlarını geçirebilecekleri kişiler ve mekânların hızla kaybolması, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin zayıflaması onları eğlence mekânlarına itmekte ya da evlerinde yalnız yaşamaya hapsedmektedir. Her ne kadar bu boş zaman geçirme görevini başka kurumlar üstlenmiş olsa da ailenin boşluğunun doldurulduğunu söylemek oldukça güçtür (Doğan, 2010: 25).

Aile, dini ve ahlaki değerlerin kazanıldığı ilk yerdir. Zira aile bireylerinin birbirleri ile ve çocukla olan iletişimlerdeki eylem ve söylemleri çocuğun bu konudaki kazanımlarında öncü rol oynamaktadır. Ayrıca çocuk aile bireylerinin davranışlarını gözlemlemek suretiyle, kendisi için gerekli olan rol model gereksinimini de karşılamaktadır. Böylece çocuğun kişilik gelişiminden cinsiyet rollerinin kazanılmasına değin ilk öğrenmeler ailede başlamaktadır.

Aile, sevgi ve güven ortamının kazanıldığı yerdir. Aile içinde sağlanan sevgi ve güven ortamının başka bir yerden karşılanması oldukça zordur. Nitekim aile içinde anne, şefkatin ve hoşgörünün temsilcisi olarak kabul edilirken; baba ise, gücün ve otoritenin temsilcisi olarak kabul edilmekte (Doğan, 2010: 27) ve çocukların kişiliklerinin gelişiminde, özellikle de erkek çocukların gelişimine ciddi katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda özellikle anne-baba sevgisinden mahrum kalan çocuklar, sosyal yaşamlarında tutarsız davranışlar gösterebilmektedirler.

Ailenin makro ve mikro düzeyde üstlendiği işlevler, sanayileşme ve kentleşme süreçlerinde yaşanan sosyo-kültürel değişimler neticesinde modern öncesi döneme göre oldukça azalmıştır. Sanayileşme ve köyden kente yapılan göçler, ailenin yapısından daha çok işlevleri üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur. Sanayileşme ile birlikte iş yaşamına adım atan ebeveyn, bakımının zorluğu nedeniyle daha az çocuk sahibi olmayı tercih etmiş, sahip olunan çocukların geçimlerini sağlamak için daha fazla çalışmanın neticesinde ailenin duygusal bağlılık ve tehlikelere karşı korumacılık gibi işlevleri de ekonomik işlevi yerine getirme çabasına kurban edilmiştir. Sosyo kültürel yapıda meydana gelen bu değişimler ise, aileyi farklı sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Bunlardan belki de en önemlisi aile içi iletişim ve etkileşim bağlamında yaşanan sorunlardır. Bu sorunlar çoğu zaman aile kurumunu kökten sarsacak olan boşanmalarla sonuçlanmış ve sağlıklı toplumsal yaşamın devamının sağlanması noktasında kırılmaların da mihenk taşı oluşturmuştur.

Aile kurumunun yıkılmaya yüz tutması, aile bireyleri arasındaki bağların zayıflaması, intiharlar ve cinsel suçlardaki artış, aile kurumunun üzerinde daha ciddi bir şekilde durulması gerektiğini ve ailenin modernite ile ortadan kaldırılan fonksiyonlarının yeniden kurgulanması gerektiğini göstermektedir (Tarhan, 2010: 15). Aslında intihar ve cinsel suçlar, aile yapısındaki bir başka sorunu da ortaya koymaktadır ki, o da aile ahlaki ve otorite boşluğu sorunudur. Sekülerleşmenin de bir sonucu olarak artık aileler, kendi varlık nedenlerini dini değerlerden öte, kendi zevkleri ve akli yorumlarına dayandırmaktadırlar. Cinsiyet rollerine ilişkin çağdaş tanımlamalar ise, geleneksel aile yapısının otoritesine karşı ciddi bir sorun oluşturmaktadır (Köylü, 2010: 231).

Günümüzde aile yapısında yaşanan bozulmanın nedenlerinden bir diğeri de bireylerin yaşam felsefelerindeki değişim ve aile kurumundan beklentilerin önemli ölçüde değişikliğe uğramasıdır. Bu, bir nevi modernitenin dayattığı bir ilişki biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyler, modernitenin getirdiği yaşam felsefesini benimserken aslında kendinden başkasını önemsemeyen, kimse için fedakarlık yapmayan ve özgür yaşam sloganını kendilerine şiar edinen kişilere dönüşmüşlerdir. Bu ise, evli bireyler için “eş”, “anne”, “baba” olmanın anlamını yitirmesine neden olmaktadır. Yaşam felsefesindeki bu değişime paralel olarak evlilikle ilgili beklentilerdeki farklılaşma da yine aile kurumundaki bozulmaya işaret etmektedir. Nitekim modernite öncesi dönemde evlilik, çok güçlü sosyal ve kültürel bir bağ ifade ederken, günümüzde evlilik bir nevi eşleşme olarak görülmeye başlanmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Eşleşme biyolojik fakat evlilik, kültürel kökleri olan bir bağdır (Tarhan, 2010: 15).

Aile bağlarının zayıflamasında modernizm kadar 1970'lerde ortaya çıkan feminizmin de büyük rolü olmuştur. Bu dönemde başta feministler olmak üzere bazı kadın hakları savunucuları heteroseksüel evliliğe ve geleneksel aile yapısına karşı çıkarak şu söylemleri ortaya atmışlardır: “Kadının kurtuluşu için artık evlilik kurumunun sonlanması zorunlu bir durumdur. Bu nedenle bizim için kadınları kocalarından ayrılmaya ve bireysel olarak erkeklerle yaşamamaya teşvik etmek önemlidir. Biz mutlaka evliliğe karşı bir alternatif geliştirmek zorundayız.” (Atkinson, 1997: 68). Bu söylem, tam olarak gerçekleşmediyse de toplumlarda önemli bir yankı bulmuştur. Bunun dışında evlilik olmaksızın birlikte yaşama (cohabitation) da yine alternatif bir yaşam şekli olarak aile kurumunu yıpratıcı önemli bir söylem şeklinde ortaya çıkmıştır. Örneğin 1970'lerde 100 Amerikalıdan sadece 1'i bu tür bir yaşam şeklini tercih ederken, 1996 yılında bu sayı 7'ye çıkmıştır (Wolfinger, 2003: 341). Bu durum ise, evlilik kurumuna ciddi zarar vermiştir.

Sanayileşme ve kentleşme, sosyolojik olarak aile kurumu üzerinde ciddi etkiler meydana getirirken, bu durumdan belki de en çok zarar görenler çocuklar olmaktadır. Zira aile sıcaklığından uzak kalan çocuklarda biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan ciddi problemler ortaya çıkmaktadır. Bunlar içinde özellikle psikolojik ve sosyal sorunların daha öne çıktığı, yapılan araştırmalardan da anlaşılmaktadır (Bkz. Cherlin ve Diğerleri, 1991: 1386-1389; Kirby, 2002: 56-71; Rodgers ve Diğerleri, 1998: 505-514). Bunlardan ilki, bir babanın yokluğunda ortaya çıkan kişilik ve vicdan gelişimindeki eksikliklerdir. Zira çocukların davranışlarının oluşumunda ve kontrol edilmesinde babanın büyük sorumluluğu vardır. Babanın olmadığı yerde çocuğun davranışları da saldırganlaşabilmektedir (Köylü, 2006: 112). İkinci olarak çocuklarda ortaya çıkan önemli bir etki, klinik ve sosyal sorunlardır. Bu bağlamda boşanmanın sonucunda çocuklarda depresif davranışlar ortaya çıkabilirken, stres ve saldırganlık da diğer klinik vakalar olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra yine boşanmış aile çocuklarında, anlaşma ve uzlaşma konularında daha yetersiz olma, sosyal ilişkilerde başarısız olma ve içe kapanma gibi bazı sorunların olduğu gözlenmiştir (Sweeney-Horwitz, 2001: 296).

Boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinden bir diğeri ise sigara ve alkol kullanımınıdır. Yapılan bir araştırmada ailesinin yanında kalan çocuklarda sigara içme oranı % 35 olarak tespit edilirken, bu oran boşanmış aile çocukları için erkeklerde % 46 ya ulaşmaktadır (Wolfinger, 1998: 258-259).

Yukarıdaki tespitler bize gösteriyor ki, çocuklar için en önemli sığınak olan aile kurumu, sanayileşme ve kentleşme süreçleri neticesinde ortaya çıkan

gelişmelere paralel olarak köklü bir değişikliğe uğramıştır. Bu değişimin neticesinde geniş aileden çekirdek aileye oradan da tek ebeveynli aileye doğru giden bir süreç yaşanmaktadır. Dolayısıyla bu durumdan en çok etkilenenlerin başında da çocuklar gelmektedir. Araştırma sonuçları, ailedeki bu olumsuz gelişmelerin çocukların biyolojik yapılarına olduğu kadar ondan daha fazla psikolojik ve sosyal gelişimlerine olumsuz etkilerinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Konuya dini ve ahlaki değerlerin öğretimi açısından bakıldığında ise, aile yapısındaki bu olumsuz değişim, çocuklara da olumsuz olarak yansımaktadır. Ebeveynin boşanmış olması ya da iş yaşamında aktif olmasından kaynaklanan aile içi iletişim eksikliği, çocukların ailede öğrenmesi gereken ahlaki değerleri tam olarak öğrenememelerine ve bu değerlerden yoksun olarak yetişmelerine neden olmaktadır. Bu bağlamda özellikle ahlaki değerlerin öğretimindeki eksiklik sonucu ortaya çıkan; sigara ve alkol kullanımı, cinsel suçlara karışma, hırsızlık ve cinayet gibi pek çok olumsuz davranış, belirli bir süre sonra bireysel nitelikli ahlaki problem olmaktan çıkarak artık toplumsal nitelikli sorunlara dönüşmektedir. Burada ifade etmek gerekir ki, bu olumsuz davranışların ortaya çıkmasında ahlaki değerlerin öğretilmemesi tek neden olmamakla birlikte en önemli nedenlerden birisidir.¹

Türkiye açısından bir değerlendirme yapılacak olursa, geçmişte Batıda yaygın olarak rastlanan boşanma olayı ve buna paralel artış gösteren nikahsız birlikte yaşama alışkanlığı gün geçtikçe ülkemizde de artış göstermektedir. Özellikle son dönemlerde televizyon ekranlarında yaygınlık kazanan, nikahsız birlikte yaşama ve aile içi çarpık ilişkiler, toplumsal ahlaka önemli ölçüde zarar vermektedir. Bu zararın boyutları ise, boşanma olaylarında yaşanan artışta açık bir biçimde görülmektedir. Örneğin 2001 yılında Türkiye’de boşanan çift sayısı 91.994 iken 2009 yılında bu sayı 114.162’ye ulaşmıştır. İstatistiklere göre, bu boşanmalarda temel neden, % 95 ile şiddetli geçimsizlik olarak belirtilmiştir (Bkz. TÜİK, 2009: 56-64). Ancak geçimsizliğe neden olan faktörler açık değildir. Son dönemde özellikle televizyon dizilerinde dayatılan yaşam tarzının doğrudan olmasa bile dolaylı olarak aile kurumunu yıpratıcı tarzda yayın yapması gözlerden kaçmamalıdır. Nitekim bu dizilerde gösterilen özgür ve lüks yaşam biçimi, çarpık ilişkiler toplumsal ahlaki yozlaştırdığı gibi

1 *Bunun yanında ekonomik yoksulluk içindeki aile, resmi nikahı yapılmamış aile, aşırı baskıcı aile, madde kullanımı ve bağımlılığı olan aile, çocuğu ihmal ve istismar eden aile, parçalanmış aile, bireylerin birbirine karşı şiddet uyguladığı aile, rol karmaşası yaşayan aile (anne egemen, baba sindirilmiş) vb. aile modelleri de çocukların olumsuz ahlaki tutum ve davranış göstermesinde önemli etkenlerdir. Bkz. Sedat Ergenç, “Çocuk İçin Sokak Tehlikesi ve Çocuk Suçluluğu” <http://sedatergenç.blogcu.com/cocuk-icin-sokak-tehlikesi-ve-cocuk-suclulugu-1/4427606> (01.10.2011)*

aile kurumunu da dolaylı olarak yıpratmaktadır. İşte burada modernliğin dayattığı yaşam tarzı ile geleneksel aile yaşamının birbiri ile çatışması söz konusudur. Zira modernitenin dayattığı aile biçiminde bireysel özgürlük ile ekonomik bağımsızlık önemli iken, geleneksel aile biçiminde bireyler arasında karşılıklı sorumluluk ve ortak yaşam söz konusudur. Bu nedenle de bireyler evlenirken düşündükleri aile biçimi ile evlendikten sonra karşılaştıkları aile yaşantısı arasındaki farkı görünce ailede çeşitli sorunlar baş göstermeye başlamakta ve geçimsizlik ortaya çıkmaktadır. Nitekim yine TÜİK verilerine göre, boşanmaların % 40'ının evliliğin ilk beş yılında gerçekleşmesi, aslında evlilikle ilgili beklentilerin karşılanamamasından kaynaklandığının da önemli bir işareti olarak sayılabilir (TÜİK, 2009: 56-64). Dolayısıyla bu verilerden de anlaşılacağı üzere, ailede yaşanan bozulmanın, gelecek yıllarda ülkemizde sağlıklı bir toplumsal yaşamın devamı ve ahlaki değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir sorun olacağı söylenebilir. O halde yapılması gereken nedir? Bu soruya kesin şekilde cevap vermenin güçlüğü ortadadır. Ancak parçalanmış aileler ve ahlaki değerlerin öğretiminden yoksun yetişen çocuklar sağlıklı bir toplumsal geleceğe işaret etmektedir. Günümüzde küresel çapta meydana gelen sosyo-kültürel değişimlerin olumsuz sonuçlarına karşı çözüm olarak yine küresel nitelikte bir ahlak arayışı söz konusudur. Gelinecek noktada ahlaki değerlerin yeniden yapılandırılmasında, başta ailenin yeniden yapılandırılması olmak üzere değerlerin yeniden yapılandırılmasında yeni bir perspektif ortaya konulması gerekmektedir. Geliştirilecek bu yeni anlayış çerçevesinde, çocuklara dini ve ahlaki değerlerin öğretimi konusunda, modern ahlak anlayışları kadar bizim kendi kültürümüz adına klasik kaynakların da büyük önemi olacaktır. Esasında sağlam bir geleneğe ve güçlü bir kültürel hafızaya sahip olan tarihimiz bu sorunun çözümüne önemli katkılar sağlayacak bir altyapıya da sahiptir. İşte bu bağlamda Osmanlı döneminde yazılmış ve o dönemin önemli eserleri arasında yer almış ahlak kitapları, ailede ahlaki değerlerin öğretimi konusunda bize yol gösterici veriler sağlaması bakımından incelenmeye değerdir.

III. AHLAK-I ALÂÎ'DE AİLEDE DEĞERLERİN ÖĞRETİMİ

Osmanlı toplumunda ailenin gündelik yaşamı, çocukların eğitimi ve beslenmesi, karı-koca ilişkileri, ailedeki sorumlulukların paylaşılması ve evin idaresi gibi genel işlerin paylaşımından oluşmakta idi (Ortaylı, 2007: 82). Konumuzla ilgili olarak özellikle ailede çocuğun eğitimi konusunda en büyük sorumluluk anne ve büyükanneye aitti. Bu nedendir ki, annenin eğitimi üzerinde önemle durulmuştur.

Klasik Osmanlı toplumunda çocuğun eğitimi konusunda aile önemli bir yer tutmakla birlikte toplum da önemli bir kontrol mekanizması olarak görev yapmakta idi. Çocuk doğduğu andan itibaren aile ve toplum tarafından, ilgili toplumun normlarına göre yetişirdi. Başarı, aile kadar toplum tarafından da ödüllendirilirken, yanlış davranış da aynı şekilde aile kadar toplum tarafından da yerilirdi. Dolayısıyla çocuk, ailenin ve toplumun ağırlığını üzerinde hissederdi (Ortaylı, 2007: 84). Nitekim aile içinde ebeveyn tarafından verilen ahlak eğitimi, dışarıda da toplum tarafından desteklenir ve toplum bir kontrol mekanizması görevi görürdü.

Günümüze gelindiğinde ailede istenen ölçüde bir ahlak eğitiminin verilmesi bazı nedenlerle zorlaşmaktadır. Bunların başında anne-babanın çalışma yoğunluğu nedeniyle çocuğuna daha az zaman ayırması gelirken, bunun dışında ailenin ahlak eğitimine ilişkin bilgilerinin yetersizliğinden de bahsedilebilir. Aynı şekilde eğitimcilerimiz açısından bakıldığında ise, ahlak eğitimi ile ilgili bilgilerimizin daha çok Batı kaynaklı ve çoğu zaman Piaget ve Kohlberg'le sınırlı olduğu görülmektedir. Oysa tarihimize bakıldığında kendi kültürümüzü tanıyan ve buna göre oluşturulmuş olan çok sayıda ahlak kitabının olduğu yazılı kaynaklarda ifade edilmektedir. M. Faruk Bayraktar, örneğin Bursalı Mehmet Tahir'in, 1325/1908 tarihinde İstanbul'da yayınlanan "Ahlak Kitaplarımız" adlı eserinde bibliyografik anlamda bazıları matbu olan 108, sadece matbu olan 99 olmak üzere Osmanlı âlimleri tarafından yazılan toplam 207 ahlak kitabını zikrettiğini ifade etmektedir (Bayraktar, 2010: 347). İlgili örnekten de anlaşılacağı üzere, ahlak eğitimi ile ilgili kendi kültürümüze ait ve onu tanıyan çok sayıda eser mevcuttur. Ancak biz burada yazıldığı dönemde ve sonrasında önemli bir eser olarak görülen ve kendisinden sonraki birçok ahlak kitabına da kaynaklık eden Ahlâk-ı Alâî'yi ele alıp incelemekle yetineceğiz.

16. yüzyılda, Kınalızâde Ali Efendi tarafından yazılan ve önemli ahlak kitaplarından birisi olan Ahlâk-ı Alâî, ailede çocuğun eğitimini konu alan önemli bir eserdir. Kınalızâde, eserini kaleme alırken kendinden önceki bazı isimlerden etkilenmiş ve bunu eserinde de belirtmiştir. Bu anlamda Nasiruddîn Tûsi'nin Ahlak-ı Nasırî'si, Celaleddin Cevvani'nin Ahlak-ı Celâlî'si, Gazzalî'nin İhyâ'sı ve Hüseyin Va'ız'ın Ahlak-ı Muhsinî'si başlıca yararlanılan kaynaklardır (Öztürk, 1991: 70-73). Eserin en önemli özelliklerinden birisi de, bu alanda yazılan ilk Türkçe kaynak olmasıdır.

Kınalızade, eserinde İbn Miskeveyh ve Tusi'den daha fazla dini kaynaklara referans vermiştir. Özellikle aile ahlakı ile ilgili kısımda ayetlerle birlikte

hadislere de yer vermiştir (Oktay, 2011: 79-80). Eser, yazıldığı dönemde büyük bir ilgi görmüş olmasına rağmen medreselerde ders kitabı olarak okutulmamış, ancak Osmanlı'nın son dönemine kadar liselerde okutulan ahlak kitaplarına kaynaklık etmiştir (Adıvar, 1994: 105).

Kınalızâde'nin Ahlâk-ı Alâî adlı eseri, bir mukaddime ile üç bölümden oluşmaktadır. Mukaddime kısmında, esas bölümlerin daha iyi anlaşılabilmesi için gerekli bilgilere yer verilirken; birinci bölümde (İlmü Ahlak) ahlak ilmine dair bilgiler yer almakta, ikinci bölümde (İlmü Tedbiri'l-Menzil) aile ahlakına dair esaslar belirlenmekte ve üçüncü bölümde (İlmü Tedbiri'l-Medine) ise, devlet ahlakı konu edilmektedir. Biz burada eserin ikinci bölümünde yer alan aile ahlakı kısmını, ailede ahlak eğitimi açısından ele alacağız.

Kınalızâde, eserinde aileyi oluşturan unsurları anne, baba, çocuklar, hizmetçiler ve erzak şeklinde sıralar ve bunlara "Erkân-ı Menzil" adını verir. Günümüzde artık aile denilince anne-baba ve çocuklardan teşekkül eden bir yapı akla geldiği için biz burada çok kısaca anne-babanın görevlerinden bahsettikten sonra çocukların eğitimine yer vereceğiz.

Kınalızâde'ye göre, ilk olarak ailede babanın görevi evi idare etmektir. Bu bağlamda baba, ailenin oturacağı evin temininden ailenin geçiminin sağlanmasına kadar bir dizi işle mükellef kılınmıştır (Kınalızâde, 1248: 3). Özellikle kazanç elde edilirken babanın şu üç hususa dikkat etmesi gerekli görülmüştür. Bunlar; -zulüm ve haksız yolla kazanç elde etmemek, -ayıp ve uygun olmayan yollardan mal elde etmekten kaçınmak, -alçaklık ve zilletten sakınmak (Kınalızâde, 1248: 8). Burada helal kazanç ve temiz rızık elde etme gibi en temel değerlerin çocuğa aktarılmasından önce ebeveynin, çocuklarının boğazından haram lokma geçirmemesi gerektiğine de bir işaret vardır. Bu açıdan bakıldığında, çocuğa ahlaki değerlerin öğretiminde başta anne ve baba olmak üzere diğer aile fertlerinin, ahlaki değeri içselleştirmiş ve bu konuda çocuğa model olacak nitelikte olması gerekmektedir.

Eserde ikinci olarak anneye yer verilmektedir. Kadının aile içindeki görevi, öncelikle sadık bir eş olarak eşine ev idaresinde yardımcı olmak, eşi olmadığı zaman onun malını ve çocuklarını koruyup kollamak, eşi zorda kaldığı zaman onun yoldaşı ve öğütçüsü olmak, sıkıntılı anlarında kader ortağı ve arkadaşı olmak şeklinde sıralanmaktadır (Kınalızâde, 1248: 19). Buradan da anlaşılmaktadır ki, erkek ve kadın aile içinde birbirlerine yardımcı kılınmışlardır. Kınalızâde, eğer erkek ve kadın birbirleri ile anlaşamıyorlar ise, o halde onların boşanmasının daha hayırlı olacağını ifade ederken, bir noktaya temas etmektedir ki, o da şudur: Eğer çocukların geleceği söz konusu ise, o

halde başta kadın olmak üzere her iki tarafın da evlilikte sabretmesinde hayır vardır (Kınalızâde, 1248: 26). Boşanma konusundaki yaklaşım, günümüzdeki gibi basit bir takım sebepler öne sürülerek aile kurumunun ortadan kaldırılması olarak anlaşılmamalıdır. Nitekim daha önce de bahsedildiği gibi geleneksel Osmanlı toplumunda evlilik köklü bir bağ olarak algılanmakta ve en küçük bir olay neticesinde de boşanmaya başvurulmamakta idi.

Kınalızâde'nin erkek ve kadının aile içindeki görevlerinde, kadın için sadık bir eş olmanın gerekliliğine vurgu yaparken, kadından daha fazla sadakatsizlik yapan erkek için aynı düşünceyi serdetmemiş olması sanıyoruz ki geleneksel kültürdeki erkek egemen bakış açısının, müellifin eserine de sirayet etmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle aile kurumunun devamında sadece kadının değil, eşlerin birbirlerine karşı sadık olmaları çok önemlidir. Nitekim Kur'an'da bu anlamda *"Mü'min erkeklere söyle bakışlarını haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha temizdir..."* (Kur'an, 24: 30) ifadesi, kadınla birlikte erkeğin de iffetini korumasına işaret ederken, başka bir ayette de *"onlar sizin örtünüz siz de onların örtülerisiniz."* (Kur'an, 2: 187) denilmek suretiyle eşlerin birbirlerine karşı koruyucu, kollayıcı ve bağlı olmalarının gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

Yukarıda görüldüğü üzere Kınalızâde, çocuğun aile içindeki eğitimi konusunda öncelikle anne babanın kendi üzerlerine düşen görevleri yerine getirmeleri ve birbirlerine karşı sorumlu davranmaları gerektiği üzerinde durmakta ve bunun ardından çocuğun eğitimi ve terbiyesine geçmektedir. Zira çocuğun aile içinde değer ve ahlaki faziletleri kazanabilmesinde rol model olarak anne ve baba birincil faktördür. Yazar, aynı zamanda ebeveynin aile içindeki sorumluluklarını sıralamak suretiyle ahlakın sadece çocuklara mahsus bir şey olmadığını, öncelikle çocukların terbiyesinden birinci derecede sorumlu olan ebeveyn için de gerekli olduğunu öne çıkarmaktadır.

Çocukların Eğitimi: Kınalızâde, çocuğun eğitimi konusunu doğum öncesi dönemden başlatmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak erkeğin aileyi geçindirecek güç ve kabiliyete sahip olması ve çocuğun eğitiminden birinci derecede sorumlu olan annenin de yukarıda belirtilen özellikleri taşıması gerektiği ifade edilmektedir.

Doğumla birlikte çocuğun ahlak eğitiminde en önemli hususlardan birisi ona verilecek isimdir. Nitekim çocuğa verilecek isim, onun gelecekteki şahsiyetini etkileyen önemli faktörlerden birisidir (Bayraklı, 2005: 181). Bu nedenle eğer uygun isim verilmezse hayatı boyunca ismi onu rahatsız edebilir. Bu nedenle günümüzde de pek çok kişi ismini değiştirip yeni isim almaktadır. Ancak buna

rağmen yine de ilk isimlerinden büsbütün kurtulamamaktadır (Kınalızâde, 1248: 30). Zira bugün toplumumuzda kullanılan “Kezban/yalancı”, “Sanem/put” gibi isimler buna örnektir. Bunun yanında her iki cins için kullanılan isimler de yine bazı durumlarda bireyleri zor durumda bırakabilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber de “*Siz kıyamet gününde kendi isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağırılacaksınız. Öyleyse isimlerinizi güzel koyunuz.*” buyurmuştur. Yine Hz. Peygamber, cahiliye döneminden kalma bazı anlamsız ya da insanı rencide edici isimleri değiştirmiş, Allah’ın en fazla hoşuna giden isimlerin “Abdullah” ve “Abdurrahman” en doğru olanların “Hâris/Kazanan” ve “Hemmâm/dileyen” ve en çirkin olanlarının da “Harb/savaş” ve “Mürre/acılık” olduğunu ifade etmiştir (Ebu Davud, 1992: V, 336-337).

Kınalızâde’ye göre, süt çağında çocuğun emzirilmesi sırasında, onu emziren kadının (süt anne) ahlaklı olmasına özel bir önem verilir. Ona göre, süt annenin ahlaki özellikleri süt yoluyla çocuğa sirayet etmektedir. Toplumumuzda, gayri ahlaki davranış içerisinde bulunan bir kimse için kullanılan “sütü bozuk” deyiminin de süt yoluyla geçen ahlaki özelliklerin varlığına işaret ettiği düşünülebilir. Oktay’ın da belirttiği gibi, burada yazarın kan bağına hiç dikkate almaksızın ahlaki özelliklerin kazanılmasında sadece süt emzirmeye vurgu yapması ilginç veya eksik bir yaklaşım olarak görülebilir (Oktay, 2011: 372). Ancak daha önce de ifade edildiği gibi, Kınalızâde’nin ahlaka ilişkin referanslarında ayet ve hadisleri diğer ahlak eğitimcilerinden daha fazla temel aldığı ve bu konuda Hz. Peygamberin hadislerinin ağırlıklı olarak süt konusunda olduğu dikkate alındığında müellifin böyle bir yorumu benimsemesi kanaatimizce anlaşılabilir durmaktadır. Nitekim Canan da, İslam ulemasının “süt devresinde verilen süt, tabiat ve karakteri değiştirir.” hadisini prensip kabul ettiklerini ve süt annede, temiz asıllı, akıllı, dindar ve güzel ahlaklı olmak, helalden beslenmek gibi vasıflar aradıklarını; haramdan meydana gelen sütte bereket olmayacağını ve bununla beslenen çocuğun olumsuz bir özelliğe sahip olacağı hususunda ittifak ettiklerini ifade etmiştir (Canan, trhs: 96).

Süt çağının bitiminden sonraki çocukluk evresinde esas eğitim dönemi başlamaktadır. Kınalızâde, bu dönemde verilecek eğitimde uygulanacak metotları; güzel ahlakı ve beğenilen davranışları telkin etmek, kötü davranışları yasaklamak ve hatalı bir davranışta bulunduğu anda ikaz etme ve kınama yoluyla onu uyarmak şeklinde ifade etmektedir. Geleneksel Osmanlı toplumunda, çocukluk evresinde verilecek olan ahlak eğitiminde aile içinden başlayarak arkadaş çevresi ve toplum da belirli fonksiyonları icra ederdi. Doğal olarak, olumsuz bir davranış karşısında bu uyarı ve kınama, ailenin

dışındaki çevreden de gelirdi. Dolayısıyla aile içinde anne-baba, çocuğun ahlaki gelişimini kontrol ederken, dışarıda da toplumsal çevre bir kontrol mekanizması işlevi görürdü. Bu anlamda Kınalızâde'nin üzerinde durduğu uyarı ve kınama sadece aileye mahsus değil, aynı zamanda toplumun da başvurduğu bir yöntemdi. Günümüz modern toplumunda ise, bunun adı "mahalle baskısı" olarak telakki edilmekte ve kişinin özgürlüğüne karşı olumsuz bir tutum ya da bir müdahale olarak görülmektedir.

Bunun yanında müellif, çocukların eğitiminde dikkat edilmesi gereken bazı hususlar olduğunu ifade etmekte ve bunları şu şekilde sıralamaktadır: (Kınalızâde, 1248: 31-39).

- 1- Çocukların eğitiminde yaratılışlarına uymak gerekir. Nitekim onlar, utanma duygusu ile doğarlar. Bu itibarla onlarda var olan bu duygu geliştirilmelidir.
- 2- Çocuğun arkadaş çevresi mutlaka kontrol edilmelidir. Ahlaki davranış kurallarına uymayan, kötü ve lüzumsuz şeylerle anılan çocuklarla arkadaşlık etmesine izin verilmemelidir.
- 3- Çocuğun eğitiminde dini ahlaka yer verilmelidir. Bu bağlamda dinin öngördüğü ahlak kuralları hatırlatılmalı, çocuk, peygamberin örnek yaşantısından haberdar edilmelidir.
- 4- Çocuğun yanında iyi kimseler övülmeli, kötü kimseler ise, yerilmelidir. Bu sayede çocuğun kötülüklerden uzak durması ve iyi işler yapması teşvik edilmelidir.
- 5- Çocuk aşırı lükse ve tüketime alıştırmamalıdır. Zamana ve yerine göre basit ve sade giyim ile sıradan ve az yemeyi de öğrenmelidir.
- 6- Alkol ve uyuşturucudan mutlaka korunmalıdır. Bu bağlamda içkili yerlerden uzak tutulmalı, onlarla ilgili hikaye ve şakalardan dahi uzak tutulmaya çalışılmalıdır.
- 7- Öğretmeni iyi seçilmelidir. Onun iyi huylu, ahlaklı ve akıllı bir kişi olmasına, öfkesinde ve yumuşaklığında aşırı olmamasına özen gösterilmelidir. Zira öğretmen, aşırı baskıcı olup çocuğu sindirerek eğitimden nefret ettirmemeli; aynı şekilde çok yumuşak huylu olup eğitiminde aciz kalmamalıdır.
- 8- Öğretmen azarladığında çocuğun feryadına aile ortak olmamalı ve bu çığırkanlığından çocuğu vazgeçirmelidir. Öğretmen ise, çocuğa karşı ölçülü davranmalı, onu cömertliğe alıştırmalı ve akranları ile yardımlaşmayı öğretmelidir.

- 9- Çocuk, kibirlenme, böbürlenme ve alay etme gibi gayri ahlaki davranışlardan men edilmelidir.
- 10- Bir iyilik yapmak istediğinde çocuğun kendisinin bizzat bunu yapması sağlanmalıdır. Bu, onu çokça iyilik yapmaya teşvik edeceği gibi dünya malına karşı aşırı değer vermemeyi ve cömertliği de öğretir.
- 11- Her gün biraz oyun oynamasına izin verilmelidir. Ancak bu oyun, çocuğun ahlakına zarar verecek mahiyette olmamalıdır.
- 12- Anne ve baba çocuğuna karşı sevgide ölçülü olmalıdır. Zira çocuk aşırı sevildiğini hissettiğinde terbiyeden noksan kalabilir. Aynı şekilde yaptığı bir hatada da aşırı kızılmamalıdır.
- 13- Hayatın sadece yemek, içmek ve giyinmekten ibaret olmadığı çocuğa anlatılmalıdır.
- 14- Çocukluk çağından çıkıp ergenliğe girince ona, her türlü eşyayı, malı mülkü kullanmaktaki amacın karakteri düzgünleştirmek ve hakiki saadeti elde etmek olduğu anlatılmalıdır.
- 15- Çocuk uygun yaşa geldiğinde eğitime yönlendirilmelidir. Ancak bu eğitim mutlaka onun kabiliyetlerine uygun olmalıdır. Aksi takdirde ya boş yere zaman harcamış olur ya da çok zaman harcayarak az şey elde etmiş olur.

Kınalızâde, ailede ebeveynin çocuğuna kazandırması gerekli ahlaki değerleri sıraladıktan sonra ayrı başlıklar altında, insanların birbirleri ile olan ilişkilerinde gerekli olan bazı görgü kurallarını da hatırlatmaktadır. Bunlar da konuşma, oturma ve yürüme ile yeme-içme kurallarıdır. Bu kuralların çocuğun terbiyesinin hemen ardından verilmesi, her ne kadar belirtilmese de kanaatimizce çocuklara bu kuralların da öğretilmesinin amaçlanmasından kaynaklanmaktadır. Yazara göre, konuşma konusunda başkalarının yanında çok konuşmaktan kaçınmak, toplulukta bulunan diğer kişilere de söz hakkı tanımak gerekir. Zira o mecliste bulunanlar sohbetten usanabilir ve anlatılanlardan rahatsız olabilirler. Ayrıca konuşurken mümkün olduğunca kısa ve veciz konuşmak adaba daha uygundur (Bkz. Kınalızâde, 1248: 39-43; Oktay, 2011: 388-403).

Kınalızâde'nin üzerinde durduğu ikinci önemli bir kural oturma ve yürüme adabıdır (Kınalızâde, 1248: 43-46). Buna göre, bir kimse yürürken ne hızlı ne de yavaş yürümelidir. Zira hızlı yürümek hafifliğin bir işareti iken, yavaş yürümek de tembelliğin ve kibirin bir işareti sayılır. Kişi ikisinin ortasını bulmalıdır. Otururken ise, ayaklarını uzatmamalı ve ayak ayak üstüne

konulmamalıdır. Eller ağza ve buruna sokulmamalı, mümkün olduğunca esnemek ve gerinmekten sakınılmalıdır. Eğer esnenecek ise, o zaman elle ağız kapatılmalıdır. Bunun dışında ağız ve burun elle değil bir mendil ile silinmelidir. Kişi oturduğu yere dikkat etmeli; oturması gereken mevkinin altına ya da üstüne oturmamalıdır.

Kınalızâde'nin üzerinde durduğu üçüncü bir görgü kuralı ise, yeme-içme adabı ile ilgilidir (Kınalızâde, 1248: 46-48). Buna göre, yemekten önce eller, ağız ve burun yıkanmalıdır. Yemeğe büyükler başladıktan sonra başlanmalıdır. Bu, karşılıklı saygının bir gereği olarak görülebilir. Yemek yerken eller bulaştırılmamalı, sofraya kirletilmemeye özen gösterilmelidir. Yemek yerken küçük lokma alınmalı ve çabuk yenilmemelidir. Yemekte başkasının lokmasına bakılmamalı ve önünden yenmelidir. Yemek sırasında ağızdan çıkarılacak olan bir şey başkalarını nefret ettirmeden çıkarılmalı, insanların yanında dişler aralanmamalıdır. Yemeğin sonunda ise, eller yıkanmalı ve ağız çalkalanmalıdır.

Yukarıda Kınalızâde'nin ortaya koyduğu ahlaki ilkeler farklı bir bakış açısıyla ele alındığında bunların bir kısmı *bireysel nitelikli ahlaki ilkeleri*, bir kısmı *toplumsal nitelikli ahlaki ilkeleri* ve diğer bir kısmı da günümüzde belki de en çok ihtiyaç duyduğumuz *küresel nitelikli ahlaki ilkelere* vurgu yapmaktadır. Örneğin kibir, gurur ve alay etme gibi gayri ahlaki davranışlardan çocuğun uzak tutulması önemli bireysel nitelikli ahlaki bir ilke iken, çocuğun alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığına karşı korunması ve bunun için gerekli önlemlerin alınması önemli bir toplumsal nitelikli ahlaki ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu tür zararlı alışkanlıklar bireysel nitelikli olmaktan öte toplumsal yanı ağır basan ahlaki birer sorun olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra çocuğun aşırı lükse ve tüketime alıştırmaması ise, esasında küresel nitelikli ahlaki ilkelere vurgu yapmaktadır. Zira günümüzde zengin ülkelerde yaşayan bireyler doğal kaynakları hiç umursamadan ve dünyanın sadece kendilerine ait olduğu hissini uyandırırcaasına kullanırken, geri kalmış ülkelerdeki bireyler ise, aynı dünyada yaşadıkları halde sosyo-ekonomik yaşam bakımından diğerleri kadar şanslı olamamaktadırlar. Bu nedenle dünyada kendisinin dışında başkalarının da yaşadığı ve imkanları olsa da aşırı ve gereksiz tüketimin (israfın) dünyanın doğal kaynaklarına zarar vereceği düşüncesinin öğretilmesi burada bir kural olarak verilmektedir.

Kınalızâde'nin, eserinde bireysel nitelikli ahlaki ilkelere daha fazla yer verdiği görülmektedir. Bunu toplumsal nitelikli ahlaki ilkeler izlerken küresel nitelikli olarak nitelenebilecek ahlaki ilkeler ise, iki tane olarak tespit edilebilmiştir.

Bunun, eserin kaleme alındığı dönemde bu tür sorunların olmayışı veya dünyadaki mevcut sorunları daha geniş ölçekte değerlendirme imkanının bulunmamasından kaynaklandığı söylenebilir.

Sonuç olarak Kınalızâde, aileyi toplumun temeli olarak görmekte ve çocukların eğitiminde de birinci derecede sorumluluğun aileye ait olduğu düşüncesine yer vermektedir. Özellikle aile içinde anne-babanın rolüne işaret ettikten sonra çocuklara verilecek ahlaki eğitime ilişkin bazı temel kurallar ortaya koymaktadır. Ayrıca çocuğun eğitiminin hemen ardından herkes için gerekli olan bazı görgü kurallarına yer vermesi ise, çocuğun aile içinde bunları kazanması gerektiğine işaret etmektedir. Yazarın, çocuğun ahlak eğitimine ilişkin ortaya koyduğu prensipler ve görgü kuralları, aslında günümüz toplumu için de önemli bir referans mahiyetindedir.

IV. AHLÂK-I ALÂÎ'DEKİ AHLAK EĞİTİMİ İLKELERİNİN GÜNCEL DEĞERİ

Kınalızâde'nin, kendisinden önceki ahlakçıları da inceleyerek ailede çocuğun eğitimi ile ilgili ortaya koyduğu kuralları, günümüzde ailede çocuğun ahlak eğitimi açısından düşündüğümüzde şöyle bir değerlendirme yapabiliriz:

Günümüzde ailenin çok temel bazı problemlerle karşı karşıya kaldığı açıktır. Bunların başında anne-babanın iş yaşamına atılması ile çocuğun ailede yalnız kalması gelmektedir. Bu bağlamda İslam eğitimcilerinin ve ahlakçıların da üzerinde durduğu bir husus olan “çocuğun eğitiminden birinci derecede anne sorumludur” ilkesi ile ortaya konulan annenin eğitimci rolü bir nevi ortadan kalkmaktadır. Bunun yerini ya ahlaki özellikleri tam olarak bilinemeyen bakıcılar ya da kreşler almaktadır. Ancak her ikisi de çocuğa annenin kazandıracağı sıcaklığı ve ahlaki gelişimi kazandırmada yeterli olmayacağı açıktır. Bu nedenle çocuğa ahlaki değerlerin kazandırılmasında ailenin rolünün güçlendirilmesi adına başta anne-baba olmak üzere toplumun her kesimine önemli görevler düşmektedir.

İlk olarak anne-baba evde davranışları ile çocuğa örnek olmalıdır. Kendileri yapmadıkları şeyleri çocuklarından istememelidir. Bu tür bir davranış çocuğun iki yüzlü davranmasına neden olabilir ki, bu da onun ahlaki erdem ve faziletlere ulaşmasında olumsuz bir faktördür. Ebeveyn bu bağlamda çocuğa davranışları ile model olmalı ve mümkün olduğunca onunla çok vakit geçirerek arasındaki iletişim gücünü arttırmalıdır. Bu durum, çocuğun anne babasını daha fazla görmesini ve onun davranışlarını modellemesini sağlayabilir.

Kınalızâde, çocuğun ahlak eğitiminde ondaki utanma duygusuna atıfta bulunmakta ve onun doğuştan bu duyguya sahip olarak dünyaya geldiğini

belirtmekte ve bu duygunun geliştirilmesi gerektiğini söylemektedir. Gelişim psikolojisi açısından bakıldığında da çocukta vicdanın uyanmaya başlamasının en önemli işaretinin utanma ve suçluluk olduğu görülmektedir (Hökelekli, 1998: 186). O halde günümüzde özellikle aile içinde başta ebeveyn olmak üzere diğer bireyler çocuktaki bu utanma duygusunu zedeleyecek söz ve davranışlardan sakınmalıdırlar. Bu bağlamda hayatımızın en mahrem alanlarına nüfuz etmiş olan televizyonun bu duyguyu olumsuz etkileyecek etkilerinden çocukları mutlaka korumak gerekmektedir. Nitekim artık akıllı işaretler, ekrana gelecek filmin niteliği hakkında ebeveyni önceden uyardırmaktadır. Bunun dışında internet kullanımı konusunda yasal hale getirilen filtreleme sistemi de ebeveyn, çocuğun özellikle pornografi ve şiddet içerikli sitelerden korunması konusunda yardımcı olacak düzenlemeler olarak sayılabilir.

Kınalızâde'nin üzerinde durduğu ikinci husus, çocuğun arkadaş çevresidir. Çocuğun arkadaş çevresi mutlaka kontrol edilmeli, anne-baba çocuklarının kimlerle arkadaşlık yaptığını iyi takip etmelidir. Bu noktada aileler, çocuğun arkadaşlarını zaman zaman eve davet ederek onlarla sohbet etmek suretiyle bu konuda bir fikir sahibi olmalı ve bu konuda çocuğuna gerekli tavsiyelerde bulunmalıdır. Eğer gerekiyorsa arkadaşlık etmesini yasaklamalıdır.

Ahlak eğitiminde üzerinde durulan üçüncü husus, çocuğun aşırı tüketime ve lükse alıştırmamasıdır. Günümüz toplumu açısından bakıldığında marka giymek ve lüks yaşam tarzı bireyler için artık bir amaç haline almıştır. Oysa yeme içme ve giyinmenin amacı temel ihtiyaçların karşılanması iken, adeta hayatın gerçek anlamını oluşturur bir hal almıştır. Tabiatıyla başta anne babalarda görülen bu durum çocuklarda daha şiddetli bir şekilde tezahür etmekte, kitle iletişim araçları ile de desteklenince lüks yaşam ve tüketim çılgınlığı baş göstermektedir. Neticede hayatının ilerleyen yıllarında hiçbir şeyden memnun olmayan doyumsuz çocuklar ortaya çıkmakta, bu alışkanlığın devam ettirilemediği durumlarda ise, çocuk ya ailesine karşı isyankâr bir tutum takınmakta ya da meşru olmayan yollardan onu temin etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda aileler yerine göre çocuğa sade ve basit yaşam tarzını da öğretmeye çalışmalıdır. Yeme-içme konusunda çocuk, ölçülü olmaya alıştırmalıdır.

Çocuğun ahlaki gelişimi ile ilgili dördüncü önemli konu ise, alkol ve uyuşturucu kullanımınıdır. Kınalızâde, eserinde bunun üzerinde önemle durmakta ve çocuğun bunlardan korunmasını, bu bağlamda içkili yerlerden uzak tutulmasını ve hatta onlarla ilgili anlatım ve şakalardan dahi sakınılması gerektiğini belirtmektedir. Bu konuda aileler çocuklarını, gittikleri yerler,

arkadaş çevreleri ve evde izledikleri televizyon programlarına kadar çeşitli alanlarda denetim altında tutmalıdır. Geleneksel Osmanlı toplumunda aile kadar toplum da çocuk üzerinde önemli bir denetim mekanizması görevi görmekte idi. Ailenin olmadığı bir yerde çocuk olumsuz bir davranış sergilediğinde toplum bunu çeşitli şekillerde uyarmakta; bu ise, çocuğun hatalı davranışlar sergilemesinin önüne geçmekte idi. Ancak günümüzde toplumun bu kontrol gücü gittikçe zayıflamıştır. Bu nedenle aile, çocuğunun bu tür kötü alışkanlıklara sapsamaması için daha dikkatli ve uyanık olmak zorundadır.

Çocuğun ahlak eğitiminde beşinci husus, onu hayatın anlamı konusunda bilgilendirmektir. Çocuk, hayatın sadece yeme-içme ve giyinmekten ibaret olmadığını bilincine varmalıdır. Bu bağlamda önce anne baba, bu yönde bir tavır sergilemeli ve çocuğa davranışları ile örnek olmalıdır. Ardından hayatın temel gayesinin erdemli bir yaşam sürmek olduğu ve diğer insanlarla sevgi ve saygı içinde bir arada yaşamanın gerekliliği öğretilmelidir.

Ahlaki değerlerin öğretilmesinde altıncı husus, çocuğun oynadığı oyunlardır. Kınalızâde çocuğun her gün bir miktar oyun oynamasına izin verilmesini ancak oyunların onun ahlaki gelişimine zarar vermeyecek mahiyette olması gerektiğini belirtmektedir. Bu durum günümüzde gelişim psikoloji tarafından da kabul edilmekle birlikte çocukluk döneminin en önemli aktivitelerinin başında gelmektedir (MEGEP, 2009). Günümüzdeki mevcut oyunlar açısından bakıldığında, çocukların bilgisayar ve internette oynadıkları zararlı oyunlar –ki bunların çoğunluğu savaş ve şiddet içeren oyunlardır- vasıtasıyla daha fazla agresifleştikleri ve toplumsal hayattan izole edilmiş bir yaşama doğru gittikleri görülmektedir. Bunun sebeplerinden birisi de çocukları ile ilgilenmeyen, onlarla zaman geçirmeyen/daha az zaman geçiren ve onlarla iletişim problemi yaşayan ailelerdir. Bu nedenle aile üyelerinin birlikte ortak bir yaşam alanı oluşturmaları ve mümkün olduğunca birlikte vakit geçirmeleri önemlidir. Nitekim bu, çocuğun psikolojik yalnızlığını bilgisayar başında oyun oynayarak gidermeye çalışmasını bir nebze olsun azaltacaktır.

Kınalızâde'nin ahlak eğitimi açısından üzerinde durduğu yedinci husus, çocuğun cömertliğe alıştırılmasıdır. Yazar, bir iyilik yapmak istediği zaman çocuğun eline verilerek yaptırılmasının onu cömertliğe alıştıracığını belirtmektedir. Bu noktada çocuk, bencil ve sadece kendi iyiliğini düşünen bir kişilik olarak yetiştirilememeli, başkalarına karşı da iyilik yapmaya ve yardımseverliğe özendirilmelidir.

Son olarak Kınalızâde, çocuğa ahlaki değerlerin öğretilmesinde dinin öngördüğü ahlak kurallarının hatırlatılması ve çocuğun peygamberlerin

örnek yaşantısından haberdar edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda çocuğa küçük yaşlardan itibaren dinin öngördüğü ahlak kuralları öğretilmelidir. Bu, çocuğun ilerleyen yıllarda davranışlarını düzenlemesinde ona yardımcı olabilecektir.

V. SONUÇ

Kınalızâde'nin ailede ahlak eğitime ilişkin ortaya koyduğu temel ilkeler, günümüz aile ahlaki açısından son derece önemlidir. Yukarıda ortaya konulan temel ilkeler karşısında "Günümüzün mevcut şartları içerisinde Osmanlı toplumu için kaleme alınan bir ahlak kitabında yer alan ilkelerin ne kadar faydası olacağı tartışma konusudur." şeklinde bir düşünce dile getirilebilir: Biz burada Ahlāk-ı Alâî'deki bu ilkeleri günlük yaşantımıza aynıyla uygulamaktan bahsetmiyoruz. Burada dikkat çekmek istediğimiz husus, Piaget ve Kohlberg gibi modern ahlak eğitimcilerinin ortaya koyduğu yaklaşımları ele alırken, klasik kaynaklarda da var olan ve bugüne uygun düşebilecek ahlak ilkelerine vurgu yapmak, dolayısıyla hem modern hem de klasik kaynakları birlikte değerlendirerek ahlak eğitimi açısından yeni bir değer sistemi oluşturma çabasına katkı sunmaktır. Kaldı ki Kınalızâde'nin ortaya koyduğu ahlak ilkelerine bakıldığında, bunların günümüz modern pedagojisi ile örtüştüğü ifade edilebilir. Bu anlamda özellikle Albert Bandura'nın "Sosyal Bilişsel Kuram"ı gözlem ve taklit yoluyla öğrenmeyi içermektedir. Bandura'ya göre, gözlemleyerek öğrenme bir kişinin, diğerlerinin etkinliklerini basit bir şekilde taklit etmesi değil, aynı zamanda çevredeki olayları bilişsel olarak işlemesiyle kazanılan bilgidir (Senemoğlu, 2010: 218). Dolayısıyla Kınalızâde'nin ailede ahlak eğitime ilişkin ortaya koyduğu ilkeler, Bandura'nın "Sosyal Bilişsel Kuram"ı ile yakın bir benzerlik göstermektedir.

Bununla birlikte Ahlak eğitimi açısından, Kınalızâde'nin 16. Yüzyılda çocuk terbiyesi ile ilgili ortaya koyduğu temel ilkelerle, modern ahlak eğitimi yaklaşımlarının ortaya koyduğu ilkeler birlikte düşünüldüğünde, günümüz ahlak eğitimcilerinden farklı olarak Kınalızâde'nin, bir taraftan modern pedagojiye uygun ahlak eğitimi prensipleri ortaya koyarken diğer taraftan geleneksel kültürde yer alan, günlük hayata ilişkin âdab ve usullerin öğretimini de ele alınıp işlediği görülmektedir. Kaldı ki, bu âdab ve usullerin neredeyse tamamı Kur'an ve sünnet temelli ilkelerdir. Ayrıca müellifin, eseri kaleme alırken İslami kaynaklardan hareketle bir değerlendirme yaptığı, Kur'an ve Sünnet temelinde önermelerde bulunduğu görülmektedir. Buradan hareketle, günümüz ahlak eğitiminde modern ahlak eğitimi yaklaşımları ile birlikte kendi bilgi ve kültürel birikimimizi ortaya koyan temel ahlak eserlerini yeniden

gözden geçirmemiz ve onları modern yaklaşımlarla karşılaştırarak kendimize uyarlamamız, özellikle ailede ahlak eğitimi açısından bizlere farklı bir bakış açısı kazandırırken, daha etkili bir ahlak eğitimi için de zemin hazırlayabilir.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, A. (1977) "Kınalızâde Ali Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 6, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul, ss. 709-711.
- AKYÜZ, Y. (1994). *Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Koleji Yayınları: İstanbul.
- ATKINSON, H. (1997). *Ministry With Youth in Crisis*, Religious Education Press: Birmingham, Alabama.
- AYDIN, M. Z. (2005). *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, DEM Yayınları: İstanbul.
- BAYRAKTAR, M. F. (2010) "Ailede Ahlak Eğitimiyle İlgili Bir Bibliyografya Çalışması: Osmanlı Örneği" *Aile ve Eğitim*, M. Faruk Bayraktar(Ed.), Ensar Yayınları: İstanbul, ss. 347-370.
- CHERLIN A. J. ve Diğerleri. (1991). "Longitudinal Studies of Effects of Divorce on Children in Great Britain and the United States", *Science*, 252 (5011), ss. 1386-1389.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (DPT). (2001). *Aile ve Çocuk Özel İhtisas Komisyon Raporu*, Ankara.
- DOĞAN, C., (2010). "Ailenin Önemi ve Vazgeçilmez Fonksiyonları" *Aile ve Eğitim*, M. Faruk Bayraktar (Ed.), Ensar Yayınları: İstanbul, ss. 19-29.
- HOPE, S., POWER C., RODGERS B. (1998). "The Relationship Between Parental Separation in Childhood and Problem Drinking in Adulthood", *Addiction*, 93 (4), ss. 505-514.
- KIRBY, J. B. (2002). "The Influence of Parental Separation on Smoking Initiation in Adolescents", *Journal of Healty and Social Behavior*, 43 (1), ss. 56-71.
- KINALIZÂDE A. Ç. (1248). *Ahlâk-ı Alâî*, Cilt 2, Matbaatü'l-Bulak: Bulak.
- KINALIZÂDE ALİ EFENDİ, (Tarihsiz). *Devlet ve Aile Ahlakı*, Ahmet Kahraman (Haz.), Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, No: 69.
- KÖYLÜ, M. (2010). "Değerler Eğitiminde Ailenin Fonksiyonu", *Aile ve Eğitim*, (Ed.:), M. Faruk Bayraktar, Ensar Yayınları: İstanbul, ss. 227-260.
- _____. (2006). *Kürsel Ahlak Eğitimi*, DEM Yayınları: İstanbul.
- MEGEP, (2009). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi: Oyun Etkinliği I*, Ankara, http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/modul_pdf/761CBG021.pdf (28.05.2012).
- OKTAY, A. S. (2011). *Ahlâk-ı Alâî*, İz Yayıncılık: İstanbul
- ORTAYLI, İ. (2007). *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık: İstanbul.
- ÖZTÜRK, H. (1991). *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları: Ankara.
- SAYIN, Ö. (1990). *Aile Sosyolojisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: İzmir.
- SENEMOĞLU, N. (2010). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, 16. Baskı, Pegem Akademi Yay., Ankara.

- SWEENEY, M.-M., HOWITZ, A. V. (2001). "Infidelity, Initation, and the Emotional Climate of Divorce: Are There Implications for Mental Health?", *Journal of Healty and Social Behavior*, 42 (3), ss. 295-309.
- TARHAN, N. (2010). *Son Sığınak Aile*, Nesil Yayınları: İstanbul.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK). (2009). *Evllenme ve Boşanma İstatistikleri 2009*, TÜİK Yayınları: Ankara.
- WOLFINGER, N. H., (2003), "Parental Divorce and Offspring Marriage: Early or Late?", *Social Forces*, 82 (1), 2003, ss.337-353.
- _____. (1998). "The Effects of Parental Divorce on Adult Tobacco and Alcohol Consumption", *Journal of Healty and Social Behavior*, 39 (3), ss. 254-269.

